

HUMAN RIGHTS IN EASTERN EUROPE AND CENTRAL ASIA: REVIEW OF 2019

Index: EUR 01/1355/2020

ЎЗБЕКИСТОН

Ўзбекистон Республикаси

Давлат раҳбари: **Шавкат Мирзиёев**

Ҳукумат раҳбари: **Абдулла Орипов**

Кўпроқ мустақил оммавий ахборот воситалари фаолият кўрсатди, аммо сўз эркинлиги, уюштирилган тинч йиғилишлар ҳуқуқлари қабатли тартибда солинди. Намойишҳақида ҳабар бергани учун блоггер уч ой давомида руҳий касалликлар шифохонасида мажбурий равишда қамоқда сақланди. Ҳуқуқ ҳимоячиларига ҳисобот беришга қаратилган ННТни рўйхатга олишнинг олди олинган. Лесбиянкалар, гейлар, бисексуаллар, трансгендерлар ва интерсекслар (ЛГБТИ) мунтазам равишда камситиларга, шунингдек, полиция ва нодавлат ишгирокчилари томонидан зўравонлик, қўрқитиш ва таъқибларга дуч келди. Жиноий адлия тизимини ислоҳ қилишга қийноқ учун номаълум бўлган ҳибсхоналарнинг ёпилишига қарамай ўтмишдаги ҳуқуқбузарликлар жазосиз қолди. Самарали мустақил шикоятлар ва қамоққа олишни мониторинг қилиш механизмлари мавжуд эмас.

Фон

Декабр ойидаги парламентнинг куйи палатасига бўлиб ўткан сайловлар Президент Мирзиёевнинг ислохотлар дастурига мувофиқ “янги Ўзбекистон, янги сайловлар” деб эълон қилинди. Шу билан бирга, ЕХНТ сайлов кузатувчилари мустақил сиёсий муҳолифат партияларини рўйхатдан ўтишга руҳсат берилмаганидан ташвиш билдирдилар. Номводликка даъвогар бўлган бешпартиянинг ҳаммаси Президент Мирзиёевга содиқ эдилар, аммо олдинги сайловлардан фарқи ўлароқ, номводлар сайловолди учрашувларида оммавий ахборот воситалари ва жамоатчиликнинг саволларига ва танқидий саволларига дуч келишди. Шуниси эътиборга лойиқки, сайловлар парламентарларнинг янги авлодида бўлиб ўтди, уларнинг кўпчилиги вакиллари 50 ёшдан кичик ва биринчи марта сайланган вакилларнинг 30 фоизи аёллардир.

Фикр, йиғилиш ва уюштирилган эркинлик и – Ҳуқуқ ҳимоячилари ва мустақил журналистлар

Олдинги йиллардан фарқи ўлароқ, Америка Овози, ББС ва бошқа ҳалқаро медиа ташкилотлари Ўзбекистон ичида фаолият олиб боришга маҳаллий журналистлар билан ишлаши мумкин эди.

Шунга қарамай, сўз эркинлиги, тинч йиғилишлар ва уюшмалар тузиш ҳуқуқлари қабатли тартибга солишда давом этди ва фуқаролик жамияти фаоллари учун катагонларга дуч келди.

Ҳуқуқ ҳимоячилари ва мустақил журналистлар, шу жумладан, 2017 йилдан бери озод қилинганлар ва уларнинг оилалари қаттиқ назорат остида бўлиб, полиция ва Давлат ҳафсизлик хизмати (СГБ)¹ томонидан қўрқитиш таҳдид ва асосиз ҳибсга олишларга дуч келди. Сентябрда СГБ ҳодимлари мустақил журналист Бобомурод Абдуллаев ва фаол Аъзам Турғуновнинг БМТнинг суд тузимининг мустақиллиги бўйича маҳсус маърузачиси билан учрашишга тўсқинлик қилдилар.

Расмийлар собиқ маҳбуслар ва ҳуқуқ ҳимоячилари Аъзам Турғунов, Дилмурод Саидов ва Аъзам Фармонов томонидан ташкил этилган “Адолатни тиклаш” мустақил ННТни майда техник муаммолар бўйича рўйхатдан ўтказишни рад этишда давом этдилар. 23 сентябр кунини блоггер ва инсон ҳуқуқлари фаоли Нафосат Оллошкурова ўзининг Фейсбук даги блогида тинч намоийиш намоийишида калтакланган ва ҳибсга олинган. У 10 кунлик маъмурий қамоқ жазосига ҳукм қилинди, аммо 26 сентябр кунини ўз ҳоҳишига қарши Урганчдаги руҳий касалликлар шифохонасига ўтказилди. Кейинчалик суд унга икки ой давомида мажбурий психиатрик даволанишга руҳсат берди. Унинг адвокати ва оила аъзолари билан камдан кам ҳолларда учрашиши мумкин эди ва улар билан яққа учрашишга руҳсат берилмаган. Апелляция суди унинг мажбурий даволаниш муддатини 28 ноябрга узайтирди. Ҳалқаро

¹ <https://www.amnesty.org/en/documents/eur62/0347/2019/en/>

танқидлардан сўнг, у 28 декабр куни тиббий комиссия уни мажбурий касалхонага ётқизишга давом эттиш учун ҳеч қандай асос топмаганидан кейин кўйиб қўрилган².

Иқтисодий, ижтимоий ва маданий ҳуқуқлар

Пойтахт Тошкентда ва бошқа шаҳарларда шаҳарни қайта тиклаш бўйича лойиҳалар анъанавий маҳаллаларда ювлаб уйларнинг кенг миқёсда вайрон қилинишига қарши норозилик намойишларни ўтказди. Уй-жой мулкдорлари ва ижарачиларга ўз вақтида кўчириш тўғрисида билдиришномалар берилмаганлиги, муносиб муқобил турар жой ёки тегишли компенсация берилмаганлиги ҳақида шикоят қилишди.

Пахта саноатида (давлат томонидан) мажбурий меҳнат таққиланганига қарамай, мустақил кузатувчилар ўн минглаб давлат хизматчилари, ҳарбий хизматчилар ва маҳбусларни пахта далаларида ишлашга жалб этканликларини қайд этишди.

Лесбиян, гей, бисексуал, трансгендер ва интерсекс одамларнинг ҳуқуқлари

Расмийлар эркаклар ўртасидаги жинсий зинога оид жиноятларга қарши жиноятдан боштортиш ва Жиноят кодексининг 120-моддасини, гетеросексуал бўлмаган муносабатлар миллий маданий “урф-одатлар” ва “ахлоқий меъёрларга” зид эканлигини таъкидлаб, бекор қилишдан боштортидилар.

ЛГБТИ одамлари полиция ва СГБ, шунингдек нодавлат ишгирикчилар томонидан мунтазам равишда камситиш ва зўравонликка дуч келди. Полиция мунтазам равишда гомосексуал ёки бисексуал эркакларни ва трансгендер одамларни ҳибсга олади, 120 моддага биноан қамоқ билан қўрқитади, жисмоний ёки жинсий таъвоуз қилади ва улардан пул ундириш ёки хамкорликда мажбурлаш учун шантаж усулидан фойдаланади. Лесбиянкалар ва бисексуал аёллар хамнишонга олинган. Нодавлат ишгирикчилар ЛГБТИ одамларини жисмоний ва жинсий зўравонликка дучор қилдилар, баъзи ҳолларда ҳужумни ёзиб олиб, уни ижтимоий тармоқлар орқали тарқатдилар.

ЛГБТИ кишиларнинг инсон ҳуқуқларини ҳимоя қиладиган ҳуқуқлар ҳавфсиз ишлашга қодир эмас эдилар ва ҳукумат уларнинг аҳволига эътиборни қаратишга қаратилган ҳар қандай уринишларни бостирди.

Қийноқ ва бошқа ноинсоний муомала

Ноябр ойида Ўзбекистоннинг бешинчи даврий ҳисоботини кўриб чиққандан сўнг якуний кузатувда БМТнинг Қийноқларга қарши қўмитаси (қийноққа қарши қўмитаси) “қийноқ ва ноинсоний муомала давом этаятгани ҳақидаги хабарлади” ва ишгирикчи давлатнинг ҳуқуқни муҳофаза қилиш тергов ва қамоқхона амалдорларининг розилиги билан. Адвокатлар, инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари ва қариндошлари, шунингдек, милиция, ДСК, қамоқхона кўриқчилари ва маҳбуслар қийноқ ва бошқа ноинсоний муомалаларни айбга иқроор бўлиш ёки ҳибсга олинганларни жазолаш учун ишлатишга давом эттишган.

26 июн куни жиноий ишлар бўйича Тошкент шаҳар суди собиқ бошпрокурор Рашид жон Қодиров ва унинг шериклари билан бирга хизмат лавозимини суистеъмол қилишда ва молиявий жиноятларда айбдор деб топилди ва Рашид жон Қодировни 10 йилга озодликдан маҳрум қилди. Суд ва даъволар ишончли далиллар билан қўллаб-қувватланганига қарамай, қийноқлар остида айбга иқроор бўлиш ҳоллари бўйича айбловларни рад этди. Рашид жон Қодировга яқин манбаларнинг хабар беришича, у ўзига ва бошқаларга қарши гувоҳлик беришга мажбурлаш учун уни жисмоний зўрлаш мазаҳ қилиш уйқудан маҳрум этиш ва бошқа ёмон муомаларга дучор бўлган.

Жинсий зўравонлик

САТ текшируви чоғида расмийлар Омбудсман идорасига ҳибсхоналарда жинсий зўравонлик ҳолатлари бўйича шикоятлар келиб тушмаганини таъкидлашди ва маҳбуслар ва маҳбусларга нисбатан уни мунтазам равишда ишлатишини рад этишди.

Ҳуқуқ ҳимоячилари, адвокатлар ва ЛГБТИ фаоллари полиция, СГБ, қамоқхона кўриқчилари ва бошқа маҳбуслар, маҳбусларни жазолаш ва бошқаларни айблашга мажбурлаш учун мунтазам равишда жинсий зўравонлик ва зўравонликни ишлатганликларини тасдиқладилар. Қийноқ усулларига зобитлар эркакларни шиш ва калтак билан зўрлаш жинсий аъзоларига оғир сувли идишларни ёпиштириш ёки жинсий аъзоларига газеталарни ўраш ва ёкиш киради. Гомосексуал ва бисексуал маҳбуслар ва зўрланган ёки гей деб гумон қилинганлар норасмий маҳбуслар иерархиясида энг паст мавқега эга эдилар ва биз бошқа маҳбуслар ва соқчилар томонидан мунтазам равишда “қуллар” дан фойдаланардик, масалан, ифлос хожатхоналарни яланғоч қўллар билан тозалашга мажбур бўлдилар.

² <https://www.amnesty.org/en/documents/eur62/1566/2019/en/s>

Жазосизлик

Хукумат журналистлар, сиёсий муҳолифат фаоллари ва собиқ хукумат амалдорлари, шу жумладан виждон тутқунлари каби маҳбуслар, ўзгача фикрга эга бўлишлари ва жазоланиши учун қийноққа солинганини рад этдилар. Сентябр ойида САТга қилинган ёзма жавобда, хукумат терговлар Мухаммад Бекжонов, Эркин Мусаев, Аъзам Фармонов, Бобомурод Абдуллаев ва 2017 йилдан бери озод қилинган камидан 10 нафар собиқ маҳкумнинг ишларида қийноқлар ва бошқа ноинсоний муомалаларга оид далиллар топилмаганлигини айтди. САТни ноябр ойида кўриб чиқиш чоғида расмийлар ўтказилган терговлар ҳақида тафсилотларни беришдан бош тортдилар ва уларни қайтариш учун жабрланган иш ёлғини таъқидладилар. САТ ўзининг якуний кузатувларида, расмийлар барча даъволар “асоссиз” эканлигини аниқлаганидан афсусда.

23 сентябрда Олий суд 2017 йилда озодликка чиқарилган собиқ виждон маҳкуми Солижон Абдурахмановни реабилитация қилишдан бош тортди ва унинг 10 йиллик қамоқ жазосига қарши апелляциясини рад этди. Март ойининг бошида БМТнинг Инсон ҳуқуқлари кўмитаси мустақил журналист ва ҳуқуқ ҳимоячиси асоссиз ҳибсга олинганлигини аниқлади ва расмийларга унга самарали восита ва товопули тўлашни буюрди.

Расмийлар такрорий ваъда беришларига қарамай, ҳар қандай самарали мустақил шикоят механизмини ярата олмади. Хукумат САТга, Омбудсман идорасига берилган қийноқларга оид бир неча шикоятлардан кейингина, прокурорлар қонунбузарлик далилларини топдилар. Бошқа барча шикоятлар “асоссиз” эди. Март ойида текширишга ваколат берилганига қарамай, Омбудсман барча шикоятларни прокуратура ёки полицияга кборишда давом этди.

Қамоқда сақлаш– қамоқ шроитлари

Ижобий қадам сифатида, Президент август ойида қийноқ учун таникли бўлган “Жаслик” камокхонасини (УЯ 64/71), ёпиш тўғрисида қарор чиқарди. Бирок, ҳуқуқ ҳимоячилари Жасликни Коракалпоғистон муҳтор республикаси Инки ишлар вазирлиги томонидан тергов ҳибсхонаси сифатида қамоққа олиниши ҳавотирини кўзга шди. Хукумат озодликдан маҳрум қилиш жойларига ўтказилган маҳбуслар билан нима ю бергани ҳақида ҳеч қандай маълумот бергани йўк.

Ҳибсга олинишнинг ҳақиқий мустақил механизми мавжуд бўлмаган тақдирда, Жаслик ва бошқа қамоқхоналардаги шроитларни текширишимкони бўлмади. Маъмурлар, шунингдек, СГБ қамоқхоналарида шроит яхшиланганлиги тўғрисида ҳеч қандай далил тақдим этмаганлар, шу жумладан ноябр ойида САТ текширувида маҳбуслар сони, ушлаб туриш жойлари ва шроитлари тўғрисида маълумотлар “маҳфий” деб хисобланишини талаб қилишган.